

UNESCO REKOMENDACIJOS, KAIP IŠSAUGOTI TRADICINĘ KULTŪRĄ IR FOLKLORĄ

Lietuva, kasdien vis labiau įsitraukdama į bendrą Europos ir viso pasaulio gyvenimą, turi derintis prie politiką ir ekonomiką, kultūrą ir mokslą reguliuojančių normų, kurios yra įsigalėjusios po Antrojo pasaulinio karo. Jomis iš pradžių pagal galimybes, o vėliau — reikliai turėsime vadovautis ir mes. Folkloristikai svarbios ir čia pateikiamos UNESCO Rekomendacijos, kaip išsaugoti tradicinę kultūrą ir folklorą. Tapusi šios organizacijos nare, Lietuva turi rūpintis jas vykdyti. Kad būtų tam pasiruošta ir šis bei tas pradėta daryti (beje, kai kurie principai lietuvių folkloristikoje jau seniai yra įsigalėję), reikia su Rekomendacijomis susipažinti. Tam jas ir skelbiame.

1989 m. spalio 17 — lapkričio 16 d. Paryžiuje vykusio Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) generalinės konferencijos 25-oji sesija,

atsižvelgdama į tai, kad folkloras yra bendro žmonijos kultūrinio paveldo dalis, kad jis suartina skirtingas tautas, socialines grupes ir įtvirtina jų kultūrinį tapatumą,

pažymėdama folkloro socialinę, ekonominę ir politinę svarbą, jo vaidmenį tautos istorijoje bei jo vietą šių dienų kultūroje,

pripažindama savitą folkloro prigimtį ir svarbą — jis yra ir praeities, ir dabarties kultūros neatskiriama dalis,

suprasdama, jog tradicinės folkloro formos labai trapios, o ypač sparčiai nyksta žodinė tradicija,

įsitikinusi, kad visos šalys turi pripažinti, koks reikšmingas yra folkloras ir kokią grėsmę kelia jo egzistavimui įvairiausi veiksniai,

manydama, kad vyriausybės ryžtingai ir nedelsdamos turi susirūpinti folkloro išsaugojimu,

vadovaudamasi 24-osios sesijos nutarimu, kuriame sakoma, jog valstybėms — UNESCO narėms turi būti sukurtos IV statuto straipsnį atitinkančios rekomendacijos, kaip išsaugoti folklorą, 1989 m. lapkričio 15 d. priima šias rekomendacijas.

Generalinė konferencija siūlo šalims — UNESCO narėms, naudojančioms "Rekomendacijomis, kaip išsaugoti folklorą", nepažeisti teisėtumo normų,

todėl bet kokia veikla turi atitikti valstybių konstitucijų reikalavimus. Tik esant tokioms sąlygoms, šalyse gali būti efektyviai vykdomi Rekomendacijų reikalavimai.

Generalinė konferencija siūlo su šiomis Rekomendacijomis susipažinti šalių — UNESCO narių vyriausybėms, departamentams, kitoms valstybinėms įstaigoms, taip pat įvairioms institucijoms, kurių veikla tiesiogiai susijusi su folkloru. Generalinė konferencija remia jų ryšius su atitinkamomis tarptautinėmis organizacijomis, besirūpinančiomis folkloro išsaugojimu.

Generalinė konferencija pageidauja, kad šalys per tam tikrą laiką nustatyta tvarka pateiktų UNESCO ataskaitas, kuriose nurodytų, ką jos nuveiktė vykdydamos Rekomendacijų nuostatas.

A. FOLKLORO SAMPRATA

Atsižvelgiant į Rekomendacijų tikslus:

Folklorą (arba tradicinę ir liaudies kultūrą) sudaro visa kultūrinės bendruomenės grupių arba individų tradicijomis grindžiama kūryba, atspindinti tos bendruomenės lūkesčius tiek, kiek jie patys toje kūryboje išreiškia savo kultūrinį ir socialinį tapatumą. Šios sukurtos vertybės perteikiamos žodžiu, imitacija ir kitomis priemonėmis. Jų formos gali būti, be kita ko, kalba, literatūra, muzika, šokiai, žaidimai, mitologija, ritualai, papročiai, rankdarbiai, architektūra ir kiti menai.

B. FOLKLORO IDENTIFIKACIJA

Folklorą, kaip kultūrinės raidos formą, turi saugoti ta grupė (šeimyninė, profesinė, tautinė, regioninė, religinė, etninė ir t.t.) ir tos grupės labui, kurios tapatumą jis išreiškia. Todėl valstybės — UNESCO narės turėtų skalinti ir tautinius, ir regioninius, ir tarptautinius folkloro tyrinėjimus, taip pat siekti:

a) suregistruoti atskirų kraštų folklorą tiriančias įstaigas, kad jos būtų įtrauktos į regioninius ar pasaulinius folkloro institucijų sąrašus;

b) diegti naujas klasifikavimo ir užrašymo sistemas (rinkimas, kataloginimas, užrašymas) bei tobulinti lig tol buvusias (vadovai, rodyklės, sisteminiai katalogai ir pan.), sykiu derinant atskirų įstaigų naudojamas įvairias folkloro klasifikavimo sistemas;

c) kurti standartinę folkloro tipologiją sudarant: 1) bendrą folkloro klasifikavimo schemą, leidžiančią orientuotis tarptautiniu lygmeniu; 2) išsamų folkloro katalogą; 3) atskirų regionų folkloro rodykles.

C. FOLKLORO KONSERVAVIMAS

Konservavimas — tai liaudies tradicijų dokumentavimas. Jo tikslas, kai tokių tradicijų nesilaikoma ar jos kinta — padaryti tyrinėtojams ir tradicijų saugotojams prieinamus duomenis, leidžiančius suprasti, dėl ko tradicija kinta. Kadangi gyvuojantis folkloras nuolat kinta ir tiesiogiai niekada negali būti išsaugotas, jis bus efektyviai išsaugotas tik užfiksuotas apčiuopiama forma.

Todėl šalyse — UNESCO narės privalo:

- a) įsteigti nacionalinius archyvus, kur surinktas folkloras galėtų būti tinkamai saugomas ir prieinamas naudoti;
- b) įsteigti centrinį nacionalinį archyvą, kuris teiktų tam tikras paslaugas (kurtų centralizuotus katalogus, informuotų apie folkloro medžiagą ir pavyzdinius jo veikalus, apimant ir saugojimą);
- c) įkurti folkloro muziejus arba skyrius esamuose muziejuose, kur būtų rengiamos tradicinės ir liaudies kultūros parodos;
- d) teikti pirmenybę tiems tradicinės ir liaudies kultūros pateikimo būdams, kurie galėtų išryškinti šios kultūros gyvavimo ir istorijos aspektus (rodoma kultūros aplinka, plitimo keliai ir būdai, įgūdžių ir kūrybinės technikos lygis);
- e) derinti rinkimo ir saugojimo archyvuose metodus;
- f) profesionaliai rengti rinkėjus, archyvarus, dokumentavimo ir kitus tiek konservavimo, tiek analitinio darbo specialistus;
- g) numatyti lėšas garantinėms ir darbinėms kopijoms daryti, visai folkloro medžiagai kopijuoti, taip pat regioninėms institucijoms teikiamoms atskiroms kopijoms daryti, kad medžiaga būtų prieinama kultūrinei bendruomenei.

D. FOLKLORO IŠSAUGOJIMAS

Išsaugojimas — tai rūpinimasis folkloro tradicijomis bei jų perteikėjais, atsižvelgiant į tai, kad kiekviena tauta turi teisę į savo kultūrą ir kad jos prisirišimas prie šios kultūros dažnai ardomas masinės informacijos priemonių skleidžiamos industrializacijos kultūros. Turi būti užtikrinamas reikiamas statusas ir teikiama nuolatinė ekonominė parama liaudies tradicijoms tiek jas kuriančiose visuomenėse, tiek už jų ribų. Taigi šalys — UNESCO narės privalo:

- a) numatyti ir įtraukti į oficialius bei nemokyklinius mokymo planus tinkamą folkloro dėstymą ir mokymąsi, ypač pabrėžiant pagarbą folklorui plačiausia šio žodžio prasme, turint omeny ne tik valstiečių bei kitokias kaimo kultūras, bet ir miesto kultūras, kurios susiklostė skirtingų

socialinių grupių, profesijų, institucijų ir panašiose sferose, taip padedant geriau suprasti kultūrų įvairovę ir skirtingas pasaulėžiūras, ypač tas, kurios neatsispindi dominuojančiose kultūrose;

b) užtikrinti įvairių kultūrinių bendruomenių teisę naudotis savo folkloru, remti jų tautosakos rinkimo, dokumentavimo, archyvinio saugojimo, tyrinėjimo ir kitus darbus, taip pat folkloro tradicijų praktinį pritaikymą;

c) įvairių disciplinų derinimo pagrindu sudaryti nacionalinę folkloro tarybą ar kokią nors kitą koordinuojančią struktūrą, kurioje būtų atstovaujama įvairioms interesų grupėms;

d) teikti moralinę ir ekonominę paramą asmenims bei institucijoms, tyrinėjantiems, populiariantiems, pateikiantiems bei atliekantiems folkloro kūrinius;

e) skatinti su folkloro saugojimu susijusius mokslinius tyrinėjimus.

E. FOLKLORO SKLEIDIMAS

Turi būti atkreiptas visuomenės dėmesys į folkloro, kaip kultūrinio tapatumo elemento, svarbą. Svarbiausia — skleisti šį kultūros paveldą, siekiant, kad būtų pripažintas folkloro vertingumas ir būtinybė jį saugoti. Tačiau skleidžiant turi būti išvengta iškraipymų, turi būti išsaugotas tradicijų vientisumas. Kad būtų tinkamai skleidžiamas folkloras, šalys — UNESCO narės privalo:

a) remti nacionalinių, regioninių ir tarptautinių renginių — mugių, festivalių, filmų, parodų, seminarų, simpoziumų, dirbtuvių, mokymo kursų, kongresų ir t.t. — organizavimą ir padėti platinti bei publikuoti jų medžiagą, raštus ir kitus rezultatus;

b) padėti plačiau atspindėti folkloro medžiagą nacionalinėje ir regioninėje spaudoje, leidyboje, televizijoje, radijuje ir kitose masinės informacijos priemonėse, pavyzdžiui, teikiant lėšų folkloristų darbo vietoms įsteigti, užtikrinant masinių priemonių surinktos folkloro medžiagos tinkamą archyvinį saugojimą ir skleidimą, įsteigiant šiose organizacijose folkloro skyrius;

c) skatinti regionus, savivaldybes, draugijas ir kitas grupes, dirbančias folkloro srityje, steigti folkloristų etatus folklorinei veiklai regione plėsti bei koordinuoti;

d) palaikyti egzistuojančias ir steigti naujas bendrijas, kuriančias mokymo priemones (pavyzdžiui, videofilmus), kuriose remiamasi dabartinių ekspedicijų rezultatais, ir skatinti jų panaudojimą mokyklose, folkloro muziejuose, nacionaliniuose bei tarptautiniuose folkloro festivaliuose ir parodose;

e) užtikrinti atitinkamos informacijos apie folklorą gavimą iš dokumentacijos centrų, bibliotekų, muziejų, archyvų, taip pat iš specialių folkloro biuletenių bei periodinių leidinių;

f) remti su folkloru susijusių asmenų, grupių ir institucijų nacionalinius bei tarptautinius susitikimus bei mainus, atsižvelgiant į abipusį susitarimą;

g) stengtis tarptautinėje mokslinėje visuomenėje formuoti etinę nuostatą, užtikrinančią tinkamą požiūrį į tradicinę kultūrą ir pagarbą jai.

F. FOLKLORO APSAUGA

Kadangi folkloras yra intelektualinės kūrybos išraiška — nesvarbu, ar ta kūryba būtų individuali, ar kolektyvinė, — jis nusipelno būti saugojamas taip, kaip numatyta saugoti intelektualinės veiklos rezultatus. Tokia folkloro apsauga yra būtina kaip tolesnio jo plėtojimo, perėjimo ir skleidimo priemonė tiek šalies viduje, tiek už jos ribų, nepažeidžiant teisėtų interesų.

Be „intelektinės nuosavybės aspektų“, susijusių su folkloro apraiškų apsauga, dar yra įvairių apsaugos teisės kategorijų, kurios dabar ir ateityje turi būti ginamos folkloro dokumentacijos centruose bei archyvuose. Tam tikslui šalys — UNESCO narės turi:

a) atsižvelgdamos į „intelektinės nuosavybės“ aspektus: atkreipti atitinkamą valdžios struktūrų dėmesį į reikšmingą UNESCO ir WIPO darbą, susijusį su intelektine nuosavybe, sykiu pripažįstant, kad šis darbas yra tik vienas folkloro saugojimo aspektas ir kad būtina imtis savarankiškos veiklos, siekiant išsaugoti folklorą.

b) atsižvelgdamos į kitas teises:

1) apsaugoti folkloro informatorių kaip tradicijos teikėją (ginti jo asmeninį gyvenimą, slaptumą, konfidencialumą);

2) ginti rinkėjų interesus, užtikrinti, kad surinkta medžiaga bus saugojama archyvuose geromis sąlygomis ir metodiškai sutvarkyta;

3) taikyti būtiniausias priemones surinktai medžiagai apsaugoti nuo netinkamo (sąmoningai ar nesąmoningai) panaudojimo;

4) pripažinti, jog archyvų tarnybos atsako už surinktos medžiagos panaudojimą.

G. TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS

Esant poreikiui suintensyvinti kultūrinį bendradarbiavimą ir mainus, ypač jungiant žmones ir materialines pajėgas folkloro ugdymo ir atgaivinimo programoms vykdyti, taip pat prireikus padėti vienos

UNESCO narės specialistams dirbti kitos narės teritorijoje, šalys — UNESCO narės turi:

a) bendradarbiauti su tarptautinėmis ir regioninėmis folkloro asociacijomis, institucijomis bei organizacijomis;

b) bendradarbiauti folkloro tyrinėjimo, platinimo ir saugojimo srityse, ypač:

1) keičiantis įvairaus pobūdžio informacija, mokslinėmis ir techninėmis publikacijomis;

2) rengiant specialistus, skiriant kelionės stipendijas, siunčiant mokslinį ir techninį personalą bei įrangą;

3) remiant dvišalius ir daugiašalius projektus šiuolaikinio folkloro dokumentacijos srityje;

4) organizuojant specialistų susitikimus, mokymo kursus ir specializuotas darbo grupes, ypač folkloro duomenims klasifikuoti ir kataloguoti, naujiems tyrinėjimo metodams bei technikai taikyti;

c) glaudžiai bendradarbiauti, kad įvairios suinteresuotos šalys (bendruomenės, paprasti ar juridiniai asmenys) tarptautiniu mastu galėtų naudotis ekonominėmis ir vadinamosiomis "bendrosiomis" teisėmis tirti, kurti, sudaryti, atlikti, užrašyti ir skleisti folklorą;

d) garantuoti UNESCO narei, kurios teritorijoje buvo vykdomi tyrinėjimai, teisę gauti iš juos vykdžiusios narės visų dokumentų, įrašų videofilmų, filmų ir kitos medžiagos kopijas;

e) nesiimti veiksmų, galinčių sunaikinti folkloro medžiagą, sumenkinti jos vertę arba sutrukdyti jos sklaidimą ir panaudojimą, nesvarbu, ar ši medžiaga būtų jos pačios, ar kitos UNESCO narės teritorijoje;

f) imtis būtinų priemonių apsaugoti folklorą nuo visų pavojų, kuriuos jam gali sukelti žmogus arba gamta, įskaitant grėsmę, sudaromą ginkluotų konfliktų, teritorijų okupacijos ar kitokių visuomeninių neramumų.

*Iš anglų k. vertė: Bronė Kerbelytė,
Daiva Penkauskienė,
Gediminas Radvilas*

KAIP BUVO PRIIMTOS ŠIOS REKOMENDACIJOS

1989 m. spalio 17 — lapkričio 16 d. Paryžiuje vykusį 25-oji generalinė UNESCO konferencija priėmė "Rekomendacijas, kaip išsaugoti tradicinę kultūrą ir folklorą". Jos išsiuntinės visoms šalims — UNESCO narėms. Šalys prašomos per porą metų pranešti apie savo veiklą įgyvendinant Rekomendacijas. Atskirus Rekomendacijų punktus šalys gali vykdyti savo nuožiūra, o tarptautinis mechanizmas turi užtikrinti, kad bent informacija apie tikrąją padėtį įvairiose šalyse pasiektų tarptautinę bendriją, ėmusią sparčiai kultūriškai integruotis. Folkloro išsaugojimo darbas turėtų sudaryti tam tikrą atsvarą elitinės, komercinės ir pramoginės kultūros industrijai. Jo tikslas — apsaugoti folklorą kaip kultūrinio tapatumo išraišką ir, kiek įmanoma, sustabdyti vietinės bei tradicinės kultūros formų irimą. Toliau kalbant apie folkloro išsaugojimą ir pritaikymą būtina objektyviai išanalizuoti politines bei kultūrinės folkloro funkcijas.

Keturios Šiaurės šalys (Danija, Suomija, Norvegija ir Švedija), apsvarsčiusios Rekomendacijų projektą, nutarė, kad jis gerai parengtas ir gali būti priimtas. Rekomendacijos buvo rengiamos net dešimt metų, nors keletas vyriausybinių ekspertų komitetų atliko 1982—1989 m. UNESCO ekspertų.

Folklorą saugoti sudėtinga dėl to, kad tai gyvas, kintantis reiškinys, prisitaikantis prie naujų sąlygų ir situacijų. Kad taptų prieinamas kultūrai, jis turi būti sukauptas archyvuose negyvu, nekintamu pavidalu. Folkloras — grupės ar bendruomenės kultūrinio tapatumo dalis, bet dažniausiai jis užfiksuojamas ir aprašomas pašalininių, nepriklausančių tai bendruomenei žmonių. Tikroji folkloro prasmė atsiskleidžia tik autentiškame, originaliame kontekste, tačiau paprastai bandoma jį pritaikyti visai nebūdingoms reikloms. Tokios folkloro transformacijos kelia problemų dėl jo autentiškumo, priklausomybės, prieinamumo ir skleidimo, taip pat — dėl etiško priimtino dažnai trapių žodinės kūrybos, papročių bei tikėjimų sistemų apibrėžimo. Rekomendacijose šios problemos suprastos ir siūloma pakankamai realistinė folkloro apsaugos iniciatyva.

Pirmiausia būtina pripažinti folklorą ne tik kaip nacionalinės, bet ir kaip pasaulinės kultūros dalį. Reikia parengti pakankamai mokslininkų, rinkėjų ir archyvarų. Šiaurės šalys turi tokių tarptautinių kursų rengimo patirtį: Šiaurės tautų folkloro institutas pastaraisiais metais yra organizavęs kursus Kinijoje, Bangladeše bei Indijoje. 1991 m. numatoma Suomijoje surengti ir tarptautinį folkloro rinkimo bei tvarkymo seminarą.

Labai svarbu, kad Rekomendacijose nurodomi tinkami folkloro saugojimo ir skleidimo būdai, tarptautinio bendradarbiavimo pagrindai, numatomas tarptautinis šio darbo reguliavimo mechanizmas.

Be to, Šiaurės šalys mano, kad UNESCO turėtų peržiūrėti savo veiklą, susijusią su dvasinių vertybių apsauga: juk 1990-1991 m. tam numatoma skirti 10-15 kartų mažiau pinigų nei materialiajai kultūrai apsaugoti.

Diskusija dėl Rekomendacijų prasidėjo 1989 m. spalio 30 d. vakare. Projektą pristatė Komisijos pirmininkas A. Wagner de Reyna (Peru) ir generalinis direktorius H. Lopesas. Diskusijoje dalyvavo 25 šalys. Bendras visų (išskyrus Japoniją) požiūris buvo toks: projektas parengtas gerai, jo turinys aiškus, jį būtina priimti. Prancūzija pabrėžė, kad tradicinė kultūra, arba folkloras, — ne praėities liekana, o gyvuoja ir dabar; Graikija pažymėjo didėjantį folkloro apsaugos poreikį. Vokietija nurodė folkloro svarbą kultūriniam tapatumui, o Ekvadoras — Rekomendacijų būtinumą: tradicijos nyksta ir yra naikinamos. Ispanija manė, kad projektas pernelyg detalus ir gali pavirsti perdėta globa. TSRS pasiūlė UNESCO surengti tarptautinį susitikimą ir įkurti kur nors šios veiklos centrą. Bulgarija reikalavo saugoti visas tradicijas, įskaitant ir plastinį meną. Gambija paprašė užsienio ekspertų pagalbos. Vien tik Japonija stėjo prieš tarptautinį reguliavimą šioje srityje.

Gyviausia diskusija kilo dėl Rekomendacijų pavadinimo. Prancūzų ir ispanų kalbose žodžiui folkloras suteikiamas tam tikras neigiamas atspavlis (turizmo ir kituose kontekstuose). Todėl Prancūzija pasiūlė pavadinime vartoti terminą tradicinė liaudies kultūra. Suomijos delegatas teigė, kad reikėtų palikti žodį folkloras, nes jis trumpas, aiškus ir labai tinka mokslinei diskusijai, o terminas tradicinė liaudies kultūra pats gali smarkiai klaidinti. Generalinis direktorius Henriš Lopesas pažymėjo, kad nebūtina išlaikyti visiškai identiškų pavadinimus skirtingomis kalbomis. Galų gale darbo grupė nusprendė sujungti anglų ir: prancūzų bei ispanų versijas: pavadinime prieš žodį *folkloras* pridėti *tradicinė liaudies kultūra*. Tuo diskusijos baigėsi.

Vėliau Rekomendacijos buvo be svarstymų priimtos Generalinės konferencijos plenariname posėdyje.

Lauri Honko informaciją, paskelbtą NIF 1990 Nr. 1, šiek tiek patrupinusi, iš anglų k. vertė Lina Balčiūtė

RECOMMENDATION ON THE SAFEGUARDING OF TRADITIONAL CULTURE AND FOLKLORE

Summary

Adopted by the General Conference of United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) at its twenty fifth session (Paris, 15 November 1989).